

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-27>

УДК 159.92

В'ячеслав ГАВРИЛЬКЕВИЧ

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9473-7844>

e-mail: havrylkevychv@khmnu.edu.ua

Вероніка ПЕТРИНЮК

здобувачка вищої освіти,
Хмельницький національний університет

e-mail: nikapetrnyk@gmail.com

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена проблемі міжособистісних відносин підлітків. Мета статті – представлення результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку міжособистісних відносин та емоційного інтелекту підлітків. Встановлено, що міжособистісні відносини підлітків тісно пов'язані з їхнім емоційним інтелектом. Чим вищий рівень емоційного інтелекту, тим легше та ефективніше підлітки вибудовують товариські й дружнелюбні стосунки з іншими. Однак, дуже високий рівень емпатії корелює не лише з дружнелюбністю, але й з такими типами міжособистісних стосунків, як: альтруїстичний, покірний та залежний, – які не завжди сприяють особистісному розвитку. Тому важливо розвивати такі моделі взаємодії, які допоможуть створювати збалансовані стосунки, що враховують потреби як самої особистості, так і її соціального оточення.

Ключові слова: міжособистісні відносини, емоційний інтелект, підлітки, емпатія, дружнелюбність, особистість, соціальне оточення.

Viacheslav HAVRYLKEVYCH, Veronika PETRYNIUK

Khmelnytskyi National University

AN EMPIRICAL STUDY OF THE CORRELATION BETWEEN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN ADOLESCENTS

The article is devoted to the problem of interpersonal relationships of adolescents. The purpose of the article is to present the results of an empirical study of the relationship between interpersonal relationships and emotional intelligence in adolescents. The following psychodiagnostic tools were used for the empirical study: T. Leary's method "Diagnostics of Interpersonal Relationships"; V. Stefanson's method of studying interpersonal relationships "Q-sorting"; Schutte's emotional intelligence test; N. Epstein and A. Mehrabian's method "Diagnostics of Empathy".

The study was conducted on the basis of the State Vocational and Technical Educational Institution "Krasylivkyi Professional Lyceum". 36 adolescents aged 14 to 16 years participated in the study.

It was established that the interpersonal relationships of adolescents are closely related to their emotional intelligence. The correlation analysis showed that the level of empathy and emotional intelligence is significantly associated with such types of interpersonal relationships as: sociable, friendly, altruistic, submissive and dependent. The data also emphasize the importance of emotional and social skills in the formation of trusting and stable relationships. It was found that the higher the level of emotional intelligence, the easier and more effective it is for adolescents to build sociable and friendly relationships with others.

However, the results of the study showed that a very high level of empathy correlates not only with friendliness, but also with such types of interpersonal relationships as: altruistic, submissive and dependent, which do not always contribute to personal development. Therefore, it is important to work on the development of healthy models of interaction that will help create balanced relationships that take into account the needs of both the individual himself and his social environment.

Key words: *interpersonal relationships, emotional intelligence, adolescents, empathy, friendliness, personality, social environment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В наш час, особливо важливим для кожної людини, є вміння взаємодіяти та будувати якісні міжособистісні відносини. Навички ефективного спілкування, формування довготривалих дружніх стосунків, емпатійність є одними з головних аспектів якісного, щасливого соціального життя. Особливо, це стосується підліткового віку, коли відбувається активне розширення соціальних зв'язків. У критичний підлітковий період важливим є розвиток емоційного інтелекту, який сприяє адаптації до швидких змін і допомагає налагоджувати довірливі відносини.

Попередні дослідження свідчать, що рівень емоційного інтелекту значно впливає на якість міжособистісних відносин, але механізм взаємозв'язку, особливо у підлітків, недостатньо вивчений. Однак, окремі дослідження вказують на наявність певних розбіжностей. Зокрема, взаємозв'язок міжособистісних стосунків і емоційного інтелекту може змінюватись залежно від соціального, культурного чи індивідуального контексту, що ускладнює визначення загальних закономірностей.

Оскільки, підлітковий вік є ключовим етапом для формування розвитку емоційної стійкості та гармонійних відносин, дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку міжособистісних відносин і емоційного інтелекту у цьому віці є особливо актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідженнями проблематики емоційного інтелекту та його ролі в міжособистісних стосунках займалися: Д. Мейер, П. Селовей, Г. Гарднер, К. Петридес, Л. Фельдман Баротт, О. Іванова,

О. Милославська та ін. У своїй знаменитій книзі «Емоційний інтелект» Д. Гоулмен зазначає, що емоційний інтелект безпосередньо впливає на міжособистісні стосунки. Ступінь емоційного взаєморозуміння між людьми під час зустрічі залежить від того, наскільки вони здатні розуміти і контролювати свої власні емоції та емоції інших [2, с. 214]. Уміння налагоджувати та підтримувати міжособистісні стосунки з іншими людьми є одним із структурних елементів моделі емоційного інтелекту Д. Гоулмана [1, с. 77].

Некогнітивна модель емоційного інтелекту Р. Бар-Она описує сукупність взаємопов'язаних емоційних і соціальних навичок, тому в межах цієї моделі дослідник ввів термін «емоційно-соціальний інтелект». Р. Бар-Он вважав, що такий інтелект формується з особистісних і міжособистісних здібностей, які визначають поведінку людини. Саме Р. Бар-Он виділив одну з основних складових емоційного інтелекту – навички і здібності міжособистісної комунікації (емпатія, мовленнєві здібності, здатність вести бесіду, соціальна відповідальність, відкритість у спілкуванні, вміння створювати стосунки, відсутність ознак соціопатії) [1, с. 78].

Дослідження емоційного інтелекту у взаємозв'язку з особистісними характеристиками розглядаються в працях О. Носенко, Н. Ковриги. Вчені доводять взаємозв'язок емоційного інтелекту та рис «Великої п'ятірки» П. Коста, Л. Голдберга, Р. Мак-Крей, таких як відкритість до нового досвіду, порядність, товарицькість, емоційна стійкість, екстраверсія. Порядність визначає внутрішньо-особистісний емоційний інтелект, тоді як товарицькість – міжособистісний. Автори концепції виділяють дві основні функції емоційного інтелекту: стресозахисну та адаптивну [5, с. 14].

Важливий внесок до розуміння міжособистісних відносин зробили такі науковці: Д. Тібо, Г. Келлі, Д. Хоманс, К. Хорні, Е. Берн, А. Коваленко, М. Корнев та ін. Варто виділити теорії Д. Міда та М. Вебера, Т. Парсонса. Основна концепція теорії символічного інтеракціонізму Д. Міда полягає в тому, що сутність людської природи та впорядкованість суспільного життя формуються через соціальну комунікацію, щоденну взаємодію між людьми та їхнє постійне взаємне пристосування [4, с. 453]. За «теорією соціальної дії», М. Вебера та Т. Парсонса, соціальна взаємодія визначається як система взаємопов'язаних соціальних дій, що мають циклічну причинно-наслідкову залежність, де дії одного індивіда виступають як причиною, так і наслідком дій інших. За М. Вебером, соціальна взаємодія має дві основні характеристики: по-перше, вона повинна бути раціональною та усвідомленою, а по-друге, спрямованою на дії інших осіб [4, с. 441].

Наукова література свідчить про недостатнє вивчення психологічних аспектів взаємозв'язку міжособистісних стосунків і емоційного інтелекту, особливо у підлітків. Тому ми дійшли висновку, що ця проблема потребує подальшого дослідження та аналізу, аби глибше зрозуміти психологічні особливості взаємозв'язку та розробити ефективні рекомендації для розвитку підлітків у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є представлення результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку міжособистісних відносин та емоційного інтелекту підлітків.

Виклад основного матеріалу

Для емпіричного дослідження взаємозв'язку міжособистісних відносин та емоційного інтелекту нами були підібрані такі психодіагностичні інструменти: методика Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин» [3, с. 538]; методика дослідження міжособистісних відносин «Q-сортування» В. Стефансона [3, с. 545]; тест емоційного інтелекту Шутте [7]; методика «Діагностика емпатії» Н. Епштейна та А. Меграбяна [3, с. 124].

Дослідження було здійснене на базі Державного професійно-технічного навчального закладу «Красилівський професійний ліцей». У дослідженні взяли участь 36 підлітків, віком від 14 до 16 років. Кожному з досліджуваних були надані бланки і матеріал під час особистої зустрічі в ліцеї.

Методика Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин» використовується для аналізу уявлень особи про себе, ідеальне «Я», а також для вивчення взаємин у малих групах. Основними факторами, які виокремлюються в рамках методики, є «домінування-підпорядкування» та «дружелюбність-агресивність».

Методика Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин» дозволяє нам визначити тип ставлення до оточуючих за трьома рівнями поведінки: адаптивним, екстремальним та схильним до патологій.

Аналіз результатів, проведений за методикою Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин», показує, що більшість підлітків із нашої вибірки схильні до адаптивної поведінки в усіх восьми типах міжособистісних стосунків. Це свідчить про загальну психологічну зрілість підлітків, їхню здатність до ефективної комунікації та співпраці. Така поведінка вказує на їхню готовність до взаємодії та підтримки, що є важливим фактором успішної соціальної адаптації. Проте, певний відсоток учнів демонструє схильність до

екстремальної поведінки та патологій, що вимагає додаткової уваги для розвитку соціальної ідентичності, емоційної стійкості та самоусвідомлення.

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин»

Типи міжособистісних стосунків	Рівні поведінки					
	Адаптивна		Екстремальна		Схильність до патологій	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
I Авторитарний	26	72,22	6	16,67	4	11,11
II Егоїстичний	26	72,22	9	25,00	1	2,78
III Агресивний	35	97,22	1	2,78	0	0
IV Підозрілий	29	80,56	6	16,67	1	2,78
V Покірний	26	72,22	8	22,22	2	5,56
VI Залежний	26	72,22	9	25,00	1	2,78
VII Товариський	22	61,11	11	30,56	3	8,33
VIII Альтруїстичний	22	61,11	11	30,56	3	8,33

Методика Т. Лірі «Діагностика міжособистісних взаємин» має два важливі показники, які вираховуються за окремими формулами [5, с. 543]. В результаті, ми отримали дані за двома важливими показниками, такими, як: домінування та дружелюбність. Позитивний результат домінування мають 94,44%, що свідчить про виражене прагнення до лідерства, негативний показник мають всього 5,56%. Позитивний результат за критерієм «дружелюбність» вказує на бажання індивіда встановлювати доброзичливі стосунки та співпрацювати з іншими. У нашій вибірці такий результат виявлено у 66,7% осіб. Негативний результат свідчить про схильність до суперництва та агресії, що може ускладнювати ефективну взаємодію. В нашій вибірці такий результат спостерігається у 33,33% підлітків.

За допомогою методики дослідження міжособистісних стосунків «Q-сортування» В. Стефансона, ми змогли оцінити та проаналізувати поведінкові тенденції у підлітків (рисунок 1).

На рисунку 1 видно яскраву тенденцію до залежності, товариськості та уникнення «боротьби». Це вказує на прагнення підлітків до доброзичливості, уміння налагоджувати взаєморозуміння з однолітками, водночас уникаючи конфліктних ситуацій і напруги в міжособистісних взаєминах. Досить вагомий відсоток осіб мають тенденцію до незалежності, це свідчить про прагнення індивіда не

приймати групові стандарти й цінності. До категорії «рівність» ми віднесли підлітків, в яких кількість відповідей «так» для обох тенденцій однакова, це може вказувати на наявність внутрішнього конфлікту, зумовленого однакоvim впливом протилежних прагнень.

Рис. 1. Результати дослідження міжособистісних тосунків за методикою «Q-сортування» В. Стефансона

За допомогою тесту емоційного інтелекту Шутте ми дослідили та проаналізували різні рівні емоційного інтелекту у підлітків.

Згідно емпіричних даних, представлених на рисунку 2, найбільша частина підлітків має середній рівень емоційного інтелекту – 31,11%. Це свідчить про помірну здатність усвідомлювати та контролювати свої емоції. Такий рівень характеризується частковим розумінням власних емоцій та можливістю їх регулювання, хоча в стресових або конфліктних ситуаціях людина може діяти імпульсивно або втрачати самоконтроль. Високий рівень емоційного інтелекту спостерігається лише у 8,33%, що вказує на відмінну здатність не лише управляти своїми емоціями, але й ефективно взаємодіяти з іншими. Низький рівень емоційного інтелекту виявлено у 30,56%. Це вказує на труднощі у розумінні та регулюванні своїх емоцій, а також у сприйнятті емоцій інших людей. Такий рівень може створювати перешкоди у

соціальної взаємодії, провокувати конфлікти та ускладнювати встановлення глибоких емоційних зв'язків.

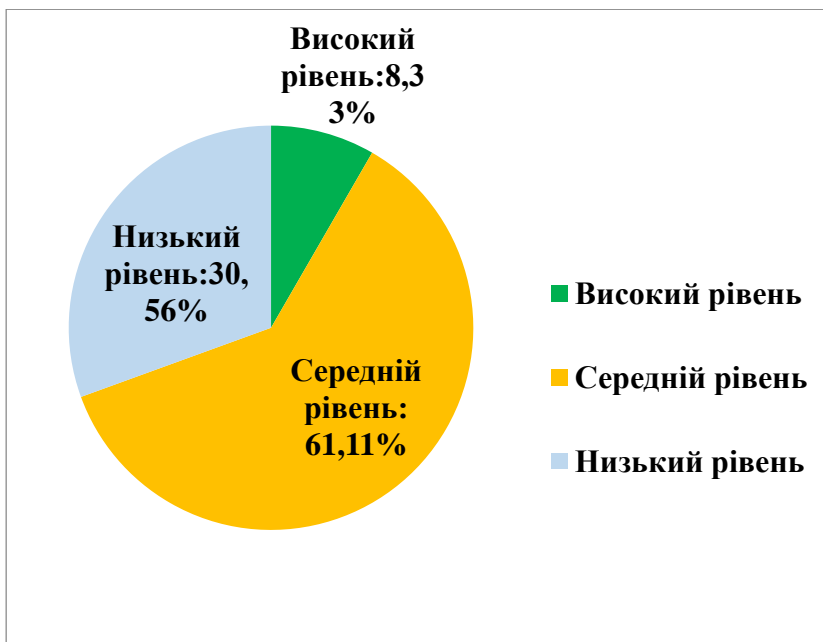

Рис. 2. Результати тесту емоційного інтелекту Шутте

Рівень емпатії, як складової емоційного інтелекту серед підлітків, був досліджений за допомогою методики «Діагностика емпатії» Н. Епштейна та А. Меграбяна. Переважна частина підлітків демонструє високий рівень емпатії – 55,56%. Це свідчить про їхню здатність ефективно формувати дружні зв'язки, надавати підтримку, знижувати агресивність і цінувати позитивні соціальні якості. Середній рівень емпатії виявлено у 33,33%. Особи з таким рівнем схильні оцінювати інших людей через їхні вчинки, а не інтуїтивно. Вони здебільшого контролюють власні емоції, однак можуть відчувати складнощі в прогнозуванні міжособистісних стосунків. Дуже високий рівень емпатії спостерігається всього у 5,56%. Такі підлітки надзвичайно чуйні та співчутливі, що робить їх емоційно вразливими і тривожними. Низький рівень емпатії виявлено у 5,56%, що вказує про певні труднощі у встановленні контактів, відчуття дискомфорту у великих групах. Підлітків із дуже низьким рівнем розвитку емпатії у вибірці не виявлено.

Для визначення взаємозв'язку міжособистісних відносин та емоційного інтелекту у підлітків, ми провели кореляційний аналіз. Для здійснення кореляційного аналізу було застосовано коефіцієнт лінійної кореляції r Пірсона.

Отримані результати показують значущий кореляційний зв'язок між емоційним інтелектом та товаришким ($r = 0,420, p \leq 0,01$), альтруїстичним ($r = 0,482, p \leq 0,01$), дружлюбним ($r = 0,561, p \leq 0,01$) типами особистості. Це вказує на те, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє покращенню взаємин із оточенням. Особистість, яка здатна розуміти та контролювати свої емоції, демонструє готовність до співпраці, вміє враховувати думки інших і знаходити спільну мову. Такі підлітки відкриті до нових взаємодій, впевнено проявляють себе у спілкуванні. Вони краще керують своєю емоційною сферою, що дозволяє їм ефективніше досягати своїх цілей у взаєминах.

Виявлено зворотній лінійний зв'язок між рівнем емоційного інтелекту та тенденцією до незалежності ($r = -0,452, p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що з підвищенням рівня емоційного інтелекту підлітки стають менш схильними до незалежності. Такі особистості більше орієнтовані на взаємодію з іншими та формування емоційних зв'язків. Вони добре розуміють власні емоції та почуття оточуючих, що сприяє успішній комунікації та налагодженню стосунків.

Результати дослідження показали прямий лінійний зв'язок між емпатією та покірним ($r = 0,493, p \leq 0,01$), залежним ($r = 0,361, p \leq 0,05$), альтруїстичним ($r = 0,427, p \leq 0,01$) типами міжособистісних стосунків. Це підтверджує те, що особи з високим рівнем емпатії часто демонструють підвищену чутливість до потреб оточуючих, іноді нехтуючи власними інтересами. Вони зазвичай сприяють добробуту інших, проте можуть бути вразливими до впливу соціальних обставин. Рівень емпатії також має значущу кореляцію з такими типами міжособистісних стосунків, як дружлюбність ($r = 0,556, p \leq 0,05$) та товаришкість ($r = 0,636, p \leq 0,05$). Це вказує на те, що з кращим рівнем емпатії підліток виявляє більшу схильність до встановлення та підтримання міжособистісних стосунків із однолітками та друзями.

Аналіз даних показав наявність середньої від'ємної кореляції між рівнем емпатії та тенденцією до незалежності ($r = -0,522, p \leq 0,05$) і нетоваришкості ($r = -0,434, p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що зі збільшенням рівня емпатії підлітки стають менш схильними до самостійності та замкнутості. Вони більше орієнтовані на міжособистісні взаємини, легше взаємодіють з іншими і встановлюють контакти.

Отже, результати демонструють, що високі показники емоційного інтелекту і емпатії тісно пов'язані з такими типами міжособистісних взаємин, як дружелюбність і товариськість. Таким чином, емоційний інтелект відіграє важливу роль у формуванні міжособистісних стосунків у підлітків.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

На основі проведеного кореляційного аналізу встановлено, що емоційний інтелект тісно пов'язаний із міжособистісними відносинами підлітків. Використання методик і кореляційного аналізу дозволило визначити, що рівень емпатії та емоційного інтелекту значною мірою пов'язаний із такими типами міжособистісних стосунків, як: товариський, дружелюбний, альтруїстичний, покірний і залежний. Отримані дані також підкреслюють важливість емоційних і соціальних навичок у формуванні довірчих і стабільних взаємовідносин.

Таким чином, чим вищий рівень емоційного інтелекту, тим легше та ефективніше підлітки вибудовують товариські й дружелюбні стосунки з іншими. Однак результати дослідження показують, що дуже високий рівень емпатії корелює не лише з дружелюбністю, але й з такими типами міжособистісних стосунків, як: альтруїстичний, покірний та залежний, – які не завжди сприяють особистісному розвитку. Тому важливо працювати над розвитком здорових моделей взаємодії, що допоможуть створювати збалансовані стосунки, які враховують потреби як самої особистості, так і її соціального оточення.

Варто зазначити, що проведене дослідження не забезпечує повної картини про весь спектр зв'язків між міжособистісними стосунками та емоційним інтелектом серед підлітків. Проте отримані результати дозволяють визначити напрямок майбутньої діяльності, який можливий у створенні різних тренінгів і освітніх проєктів, орієнтованих на розвиток та вдосконалення емоційного інтелекту, як важливої складової, що сприяє формуванню якісних міжособистісних стосунків, підвищенню самооцінки та покращенню соціальної адаптації підлітків у сучасному середовищі.

Література

1. Вовченко О. А. Концептуалізація феномену емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Київ : ПП Юнісофт, 2021. 450 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2019. 512 с.

3. Лемак М. В, Петрище В. Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. 2-ге вид., Ужгород : Олександрі Гаркуші, 2012. 616 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2008. 688 с.
5. Яцюк М. В. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навч. посіб. Вінниця : Діло, 2019. 105 с.
6. Veritas International Training Center The Schutte Self Report Emotional Intelligence Test (SSEIT). *Educational Resources*. URL: <http://surl.li/vqkbnr> (date of access: 21.11.2024).

References

1. Vovchenko O. A. Kontseptualizatsiia fenomenu emotsiinoho intelektu pidlitkiv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku : monohrafiia. Kyiv: PP Yunisoft, 2021. 450 s.
2. Houlman D. Emotsiinyi intelekt. Kharkiv : Vivat, 2019. 512 s.
3. Lemak M. V, Petryshche V. Iu. Psykhologu dlia roboty. Diahnostychni metodyky : zbirnyk. 2-he vyd., Uzhhorod : Oleksandry Harkushi, 2012. 616 s.
4. Moskalenko V. V. Sotsialna psykhologhiia : pidruchnyk. 2-he vyd., Kyiv : Tsentruchb. lit., 2008. 688 s.
5. Yatsiuk M. V. Emotsiinyi intelekt osobystosti (na khvyli Novoi ukrainskoi shkoly) : navch. posib. Vinnytsia : Dilo, 2019. 105 s.
6. Veritas International Training Center The Schutte Self Report Emotional Intelligence Test (SSEIT). *Educational Resources*. URL: <http://surl.li/vqkbnr> (date of access: 21.11.2024).